

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Η' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ

«ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟΝ»
18-20 Σεπτεμβρίου 2006 - Βόλος

Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ(*)

τοῦ Πρωτοπρ. Δημητρίου Β. Τζέρπου,
Αν. Καθηγητοῦ Τμήματος Θεολογίας
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἐλέχθη προσφυῶς, ὅτι τό χριστιανικό ἐορτολόγιο εἶναι τό ἐτήσιο ἀναλυτικό πρόγραμμα, μέ βάση τό ὅποιο μυσταγωγοῦνται οἱ πιστοί στό μυστήριό τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου(1). Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ Ἐκκλησία ἀξιοποίησε παιδαγωγικά τή φυσική ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιά ἐορτές (2), ἀναδεικνύοντας ὡς κύριο θέμα χριστιανικοῦ ἐορτασμοῦ ὅλα ἐκεῖνα τά ἱερά πρόσωπα καί γεγονότα τῆς πίστεως, τά ὅποια στήν τελική τους ἀναγωγή συνιστοῦν «μνήμη Θεοῦ»(3). Ταυτόχρονα ἀναδείχθηκε καί ἡ ἔννοια τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου, ὡς «συναίρεσης» τῶν τριῶν διαστάσεων τοῦ στό αἰώνιο παρόν τῆς Ἐκκλησίας, πού βιώνουν οἱ πιστοί σέ κάθε ἐορτή(4). Ἔτσι τό κοσμικό ἡμερολόγιο, ἀπό ἀπλό ἐργαλεῖο μετρήσεως τοῦ χρόνου, μετατράπηκε σ' ἓνα πολυπρισματικό κάτοπτρο, τοῦ ὁποίου οἱ διαφορές ἐπιφάνειες ἀντανακλοῦν τίς ἐπιμέρους ἐορτές τῆς Ἐκκλησίας μας, μεταμορφώνοντας τελικά καί σύνολο τό ἐκκλησιαστικό ἔτος σέ «ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν» (Ἡσ. 61,2).

1. Σέ ἄμεση σχέση πρὸς τό ἐπίκεντρο τοῦ νέου αὐτοῦ ἐορτολογίου, πού εἶναι τό σταυραναστάσιμον τοῦ Κυρίου Πάσχα (5), εὐρίσκεται καί ἡ μεγάλη δεσποτική ἐορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, πού μᾶς ἀπασχολεῖ στή μελέτη αὐτή. Τό πρῶτο δέ καί βασικό στοιχεῖο, πού προσδιορίζει τή σχέση αὐτή, εἶναι ἡ θέση τοῦ γεγονότος τῆς Μεταμορφώσεως στό εὐρύτερο πλαίσιο τῆς δημοσίας δράσεως τοῦ Κυρίου. Διότι, σύμφωνα μέ τήν ὁμόφωνη μαρτυρία τῶν σχετικῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων, τό γεγονός αὐτό ἔλαβε χώρα κατά τό τρίτο καί τελευταῖο ἔτος τοῦ ἐπί γῆς βίου τοῦ Κυρίου καί στά πλαίσια μιᾶς περιόδου του στά μέρη τῆς Καισαρείας Φιλίππου, κατά τή διάρκεια τῆς ὁποίας καί ἄρχισε νά προετοιμάζει πιά ἄμεσα τοὺς μαθητές γιά τό ἐπικείμενο πάθος(6). Εἶχε, δηλαδή, προηγηθῆ, ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ Πέτρου, ἀλλά καί ἡ ἔκφραση τῆς ἀδυναμίας του νά κατανοήσῃ ὅσα «σκληρά» ὁ Κύριος ἐδίδασκε γιά τόν πάσχοντα Μεσσία καί τήν ἀναγκαιότητα ἄρσεως τοῦ σταυροῦ καί ἀπό ὅλους ἐκεῖνους, ὅσοι θά ἤθελαν νά συμμετάσχουν στήν τελική δόξα του. Πρὸς ἄρση, λοιπόν, τοῦ προκληθέντος σκανδαλισμοῦ καί στήριξη τῶν μαθητῶν ἐπακολουθεῖ μετά ἀπό περίπου ἕξι ἡμέρες τό θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως(7).

Τό θαυμαστό αὐτό γεγονός μᾶς τό περιγράφουν βασικά οἱ τρεῖς συνοπτικοὶ εὐαγγελιστές (Ματθ. 17,1-9 / Μάρκ. 9,2-8 / Λουκ. 9,28-36), μέ ὅλες τίς ὁμοιότητες καί διαφορές πού παρουσιάζουν οἱ διηγήσεις τους στά πλαίσια τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος(8). Στό γεγονός ἀναφέρεται ἐπίσης σαφέστατα ἡ Β' Πέτρου (1,16-18), ὃχι τόσο διηγηματικά, ὅσο κυρίως ἐξαιρώντας «τὴν παρὰ Θεοῦ Πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν», τὴν ὁποία ἔλαβε ὁ Υἱὸς κατά τὴν μεταμόρφωσή του, καί μάλιστα σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τοὺς σχετικούς μέ τίς μεταμορφώσεις θεῶν κ.λπ. «σεσοφισμένους μύθους» τῆς ἀρχαίας ἑλληνορωμαϊκῆς μυθολογίας καί τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας(9). Τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ὅπως καί οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου παρότι δέν μνημονεύουν ρητὰ τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως, ὅμως τό προϋποθέτουν, ἀφοῦ ἀναφέρονται ἀναλυτικά σέ βασικά θέματα τῆς θεολογίας τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπως αὐτά τῆς σχέσεως φωτός καί σκότους, σταυροῦ καί δόξης κ.ἄ.(10). Τό «εὐαγγέλιο αὐτό τῆς μεταμορφώσεως»(11) συνόψισε τελικά ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στό ἀκόλουθο συναξάριο, πού ἀναγινώσκεται πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν κατά τὴν λειτουργικὴ σύναξη τῆς στ' Αὐγούστου, ἡμέρα κατά τὴν ὁποία «τὴν ἀνάμνησιν τῆς Θείας Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἅγια τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία περιχαρῶς ἐορτάζει». Ἔχει δέ ὡς ἐξῆς:

«Ἐπειδὴ πολλὰ περὶ κινδύνων ὁ Χριστὸς διελέχθη πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ θανάτου καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ σφαγῆς· καὶ τὰ μὲν ἦν ἐν τῷ παρόντι βίῳ καὶ ἐν χερσίν, τὰ δὲ ἀγαθὰ ἐν ἐλπίσι· βουλόμενος καὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ πληροφορῆσαι καὶ δεῖξαι τις ποτε ἐστὶν ἡ δόξα ἐκεῖνη, μεθ' ἧς μέλλει

παραγενέσθαι, ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν· καὶ ἔλαμψεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς· καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς Μωσῆς καὶ Ἡλίας συλλαλοῦντες αὐτῷ. Παραλαμβάνει δὲ τῶν ἄλλων τοὺς τρεῖς μόνους, ὡς ὑπερέχοντας· ὁ μὲν γὰρ Πέτρος, ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτόν· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι· ὁ δὲ Ἰάκωβος ἐκ τοῦ δύνασθαι πιεῖν τὸ ποτήριον, ὅπερ καὶ ὁ Κύριος ἔπιε. Μωσῆν δὲ καὶ Ἡλίαν εἰς μέσον παράγει, τὰς οὐκ ὀρθὰς ὑπονοίας τὰς εἰς αὐτὸν παρὰ τοῖς πολλοῖς γινομένας διορθοῦμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τινες μὲν αὐτὸν Ἡλίαν ἔλεγον, ἄλλοι δὲ Ἱερεμίαν, διὰ τοῦτο τοὺς κορυφαίους ἄγει, ἵνα τὸ μέσον ἐντεῦθεν ἴδωσι τοῦ δούλου καὶ τοῦ Δεσπότη· καὶ ἵνα μάθουσιν, ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς αὐτός ἐστιν ὁ ἔχων πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν» (12).

2. Τὸ μεγάλο αὐτὸ θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου γίνεται ἀντικείμενο ἰδιαίτερου ἑορτασμοῦ μετὰ τὸν 4ο αἰ., ἀφοῦ στίς δύο πρῶτες βασικὲς πηγές τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι οἱ Ἀποστολικὲς Διαταγές(13) καὶ τὸ Ὀδοιπορικὸ τῆς Αἰθερίας(14) δὲν ἀναφέρεται ὑπαρξῆς τέτοιας ἑορτῆς. Εἶχε προηγηθεῖ, ὅμως, ἡ καθιέρωση τῶν ἑορτῶν τοῦ σταυραναστάσιμου Πάσχα καὶ τῆς Θείας Ἐπιφανείας (Χριστουγέννων-Φώτων). Μὲ βάση τὸ δεδομένο αὐτὸ ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας ἑορτῆς θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἐντάσσεται στὴ γενικώτερη ἀνάπτυξη πού γνώρισε τὸ χριστιανικὸ ἑορτολόγιο κατὰ τὴ μετακωνσταντίνεια ἐποχὴ, κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ὁποίας εἶναι ἡ τάση ξεχωριστοῦ ἑορτασμοῦ τῶν ὑπολοίπων ἐπὶ μέρους γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, σὲ συνδυασμὸ μάλιστα καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἱερὴ τοπογραφία τῆς Παλαιστίνης, ὡς χώρου τῆς ἐπίγειας ζωῆς τοῦ Κυρίου (15). Τὸ πρῶτο δὲ στοιχεῖο τῆς ἑορτῆς πού ἐμφανίζεται ἱστορικὰ εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ ὄρους Θαβῶρ ὡς χώρου ἰδιαίτερης λειτουργικῆς ἀνάμνησης τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη γιὰ τὸ θέμα μας σημασία ἂν σκεφθῆ κανένας, ὅτι στίς σχετικὲς μαρτυρίες τῶν τριῶν συνοπτικῶν εὐαγγελιστῶν δὲν κατονομάζεται ρητὰ τὸ ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου. Ἔτσι σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιότερη διήγηση τοῦ Μάρκου, πρὸς τὴν ὁποία συμφωνεῖ καὶ ὁ Ματθαῖος τὸ θαῦμα αὐτὸ συνέβη γενικά «εἰς ὄρος ὑψηλόν», ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιοῖ τὴν ἔκφραση «εἰς τὸ ὄρος», ὑπονοώντας προφανῶς μιὰ συγκεκριμένη ὄρεινὴ τοποθεσία, γνωστὴ στοὺς μαθητὲς ἀπὸ προηγούμενες συναντήσεις τους μὲ τὸν Κύριο ἐκεῖ(16). Ὅμως, παρὰ ταῦτα, σύμφωνα μὲ πολὺν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὁ ἀρχαιότερος μάρτυρας εἶναι ὁ Ὠριγένης, τὸ Θαβῶρ «ἐστὶ τὸ ὄρος τῆς Γαλιλαίας, ἐφ' οὗ μετεμορφώθη Χριστός»(17).

Τὸ πού στηρίζεται ἡ παράδοση αὐτὴ γιὰ τὸ Θαβῶρ, ἀναφερόμενο στίς διάφορες πηγές καὶ ὡς Θαβῶριον ὄρος, Ἰταβύριον ὄρος ἢ Ἀταβύριον ὄρος (ἔβρ. Tabor, ἀραβ. Gebel et-târ), ὡς τὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸ. Πάντως ἐκεῖνο πού εἶναι βέβαιο εἶναι, ὅτι ἐνωρίτατα τὸ Θαβῶρ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς χριστιανούς ὡς τόπος λατρείας(18). Ἔτσι σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου, ἡ Ἁγία Ἐλένη ἴδρυσεν ἐν τῷ χώρῳ αὐτῷ ναὸν ἐπ' ὀνόματι τῶν τριῶν ἀποστόλων πού ἔλαβαν μέρος κατὰ τὴν Μεταμόρφωση, ἤτοι τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰακώβου(19). Ἡ πληροφορία αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπόλυτα ἀξιόπιστη, διότι ὁ ἱστορικὸς Εὐσέβιος, πού ἀναφέρεται ἀναλυτικὰ ἐν κτίσματα καὶ τοὺς ναοὺς πού ἀνήγειρε στοὺς ἁγίους τόπους ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μητέρα του Ἁγία Ἐλένη, δὲν ἀναφέρει πούθεν ἀνέγερση ναοῦ ἐν τῷ Θαβῶρ(20). Ἀντίθετα ἀπὸ τὰ διάφορα ἀρχαῖα ὀδοιπορικὰ τῶν προσκυνητῶν τῶν ἁγίων τόπων πληροφοροῦμασθε, ὅτι ἤδη κατὰ τὸν 5ο αἰ. ὑπῆρχαν ἐν τῷ ὄρει Θαβῶρ τρεῖς βασιλικές, μία ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίου, καὶ οἱ ἄλλες δύο ἐπ' ὀνόματι τῶν προφητῶν Μωϋσέως καὶ Ἡλίας ἀντίστοιχα(21). Προφανῶς οἱ τρεῖς αὐτοὶ ναοὶ κτίστηκαν κατ' ἐπίδραση τῆς διατυπωθείσας ἀπὸ τὸν Ἀπ. Πέτρο πρότασης πρὸς τὸν Κύριο « εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ἔνδε τρεῖς σκηνάς , σοὶ μίαν, καὶ Μωσῆ μίαν καὶ Ἡλίας » (Ματθ. 17,4)(22). Ἐπομένως ἡ γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλες συναφεῖς περιπτώσεις συνήθεια τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ἐτήσια ἀνάμνηση τῶν ἐγκαινίων τῶν ναῶν, μπορεῖ νὰ ἴσχυσε καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ καὶ ἴσως νὰ ἀποτελέσει τὸ πρῶτο ἔναυσμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ξεχωριστῆς ἑορτῆς, μὲ ἀρχικὸ περιεχόμενον τὴν τιμὴν τῶν ἱερῶν προσώπων πού ἔλαβαν μέρος κατὰ τὸ μεγάλο θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου. Ἔτσι μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καὶ τὸ γενικὸ ὄνομα Ἐορτὴ τοῦ ὄρους Θαβῶρ, μὲ τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ ἑορτὴ αὐτὴ σὲ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ μηνολόγια τῆς ἐποχῆς(23).

Παρὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ σταθερότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς παραδόσεως πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἰδιαίτερα μελετητὲς ἀμφισβήτησαν τὴν ὀρθότητά της, θεωρώντας ὡς πιθανώτερο χώρον τελέσεως τοῦ θαύματος τῆς Μεταμορφώσεως τὸ ὄρος Ἐρμών(24). Στηρίζουν δὲ τὴν ἄποψη αὐτὴ κυρίως σὲ τρία βασικὰ επιχειρήματα: (α) Τὸ Ἐρμών εἶναι ἐν τῇ κυριολεξίᾳ ὄρος, ἀφοῦ ἡ πρῶτη ὑψηλὴ κορυφὴ του φτάνει τὰ 2.759 μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ Μεσόγειο, καὶ μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ ἐναρμονίζεται καλλίτερα μὲ τὸν βιβλικὸ προσδιορισμὸ ὑψηλὸν ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση. (β) Βρίσκεται κοντὰ ἐν τῇ Καισάρεια Φιλίππου, καὶ σὲ ἀπόσταση μιᾶς περιόδου ἡμέρας πού χρειάστηκαν γιὰ νὰ κατέβουν ἀπὸ τὸ ὄρος οἱ μαθητὲς μετὰ τὴν Μεταμόρφωση, ὅπως γράφει ὁ Λουκᾶς.(γ) Ἀπὸ τὴ φύση του ἐξασφάλιζε καλλίτερα τίς συνθηκὰς ἡρεμίας καὶ ἀπομόνωσης πού ἀναζητοῦσε ὁ Κύριος ἐν ὄρει τῆς Μεταμόρφωσός του καὶ (δ) ἐξίσου μὲ τὸ Θαβῶρ ἐξυμνεῖται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς χώρος φανέρωσης τῆς θείας δόξας (Ψαλμ. 89, 13: Θαβῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ

ὄνόματί σου ἀγαλλιάσονται).

Στὴν φαινομενικὴ πειστικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν εἶδαμε ὅτι ἀντιτάσσεται ὁμόφωνα ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας θεωρώντας ὅτι τὸ Θαβώρ εἶναι τὸ ὑψηλὸ ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Καί αὐτὸ διότι ἡ ὑπὲρ τῆς ἀποψης αὐτῆς ἀναπτυσσόμενη σύγχρονη ἐπιχειρηματολογία εἶναι ἐξ ἴσου πειστικὴ καὶ παρουσιάζει στὸ σύνολό της ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη ἀληθοφάνεια ἀπὸ αὐτὴν περὶ τοῦ ὄρους Ἑρμών, διότι: (α) Μπορεῖ μὲν συγκριτικὰ τὸ Θαβώρ νὰ εἶναι χαμηλότερο ἀπὸ τὸ Ἑρμών (ὕψος 562 μέτρα ἀπὸ τὴ Μεσόγειο καὶ 600-620 μέτρα ἀπὸ τὶς γύρω πεδιάδες), δὲν παύει ὅμως νὰ εἶναι ὄρος καὶ μάλιστα ἀπομονωμένο ἀπὸ ἄλλα ὄρη, πού μὲ τὸ κωνικὸ τοῦ σχῆμα ὑψώνεται ἐπιβλητικὸ στὸ ΒΔ ἄκρο τῆς πεδιάδας Ἑσδραλῶν, χαρίζοντας ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ μοναδικῆ θέα στὴ γύρω περιοχὴ. Σὲ σχέση δὲ μὲ τὸ Ἑρμών ἡ ἀνάβασις σ' αὐτὸ εἶναι πολὺ πιο εὐκόλη καὶ ἀπαιτεῖ λιγώτερο χρόνο. (β) Ἐάν ἐξαιρέσει κανεὶς τὶς περιπτώσεις ταραχῶν καὶ πολέμων πού ἡ περιοχὴ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ὄχυρό, στίς ἄλλες περιόδους θὰ πρέπει νὰ ἦταν γενικὰ ἀκατοίκητη, ἐξαιτίας μάλιστα καὶ τῆς ἐνυπάρχουσας ἀνυδρίας, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τῆς ἀνάλογες συνθήκες μοναξιάς καὶ ἡρεμίας πού ἀπαιτοῦσε τὸ γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως. (γ) Μὲ δεδομένο τὸν κατὰ προσέγγισιν ὑπολογισμό τῶν χρονικῶν παραμέτρων τοῦ γεγονότος, πού μαρτυρεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς (ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτώ), δὲν εἶναι ἀξεπέραστη καὶ ἡ δυσκολία τὴν ὁποία δημιουργεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ ἴδιου εὐαγγελιστῆ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ του κατῆλθαν ἀπὸ τὸ ὄρος ἐν τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ, πρᾶγμα φυσικὰ ἀδύνατο ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἀποστάσεως μεταξὺ Θαβώρ καὶ Καισαρείας Φιλίππου, δυνατὸ ὅμως νὰ γίνῃ κατὰ τὸν ἓνα ἢ ἄλλο τρόπο στὴ διάρκεια τῶν ὀκτῶ ἡμερῶν(25). (δ) Παρὰ τὸ πετρώδες καὶ ἀνυδρὸ τοῦ τῶ Θαβώρ ἔχει μέχρι σήμερα κατάφυτες τὶς πλαγιές του ἀπὸ ποικίλα ἄνθη καὶ δένδρα, ὅπως ἐλιές, συκιές, ἀκακίες κ.λπ., γεγονός πού τοῦ προσδίδει ἀνάλογη φυσικὴ χάρι καὶ μεγαλοπρέπεια καὶ τὸ καθιστᾷ ἐξίσου ἐλκυστικὸ πρὸς τὸ Ἑρμών. Γιαντὸ καὶ στὸν κόσμον τῆς Βίβλου ὄχι μόνον χρησιμοποιεῖται ὡς θέμα ποιητικῶν παραβολῶν (Βλ. Ἱερ. 26, 18/ Ὡσηέ 5, 1), ἀλλὰ καὶ ἀπετέλεσε τόπον λατρευτικῶν συνάξεων τῶν φυλῶν Ἰσάχαρ καὶ Ζαβουλῶν(Ψαλμ. 89,13/Ἱερ. 16, 18/ Δευτ. 33, 19/Ὡσηέ 5,1) (26).

3.Γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς στ' Αὐγούστου ὡς ἡμερομηνίας τελέσεως τῆς ἐορτῆς διατυπώθηκαν διάφορες ἀπόψεις. Κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη, ἡ ἐορτὴ αὐτὴ καθιερώθηκε νὰ ἐορτάζεται σαράντα περίπου ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου)(27), ὥστε νὰ προτάσσεται καὶ τῆς ἐορτῆς αὐτῆς, πού φέρει γενικὰ «τὰ ἴσα τῇ Μ. Παρασκευῇ», νηστεία, ἀνάλογη πρὸς αὐτὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Κατ' ἄλλη θεώρησις ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων προέβη στὸν καθορισμὸ τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τὴν 6η Αὐγούστου σὲ ἀντικατάστασιν τῆς ἰουδαϊκῆς ἐορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας πού ἐορτάζετο τὸ θέρος κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν(28). Γιαντὸ ἴσως καὶ σὲ ὀρισμένα συριακὰ -ιακωβιτικὰ μηνολόγια τὴν 6η Αὐγούστου ἀναγράφεται ἐορτὴ μὲ τὸ ὄνομα «Ἐορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας τοῦ ὄρους Θαβώρ»(29), ἢ «Ἐορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας»(30), ἢ « Ἐορτὴ τῆς Σκηνοπηγίας, φανέρωσις τῆς δόξας τοῦ Κυρίου μας στὸ ὄρος Θαβώρ»(31). Ἐπιπλέον μερικοὶ συσχετίζουν τὴν ἐορτὴν καὶ πρὸς τὴν κατὰ τὴν 17ην τοῦ μηνὸς Tammuz, (στὸ μέσον, δηλαδὴ, τοῦ θέρους καὶ 40 ἡμέρες μετὰ τὴν ἐορτὴν τῶν ἐβδομάδων) τελοῦμενη ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους ἐορτὴ φανερώσεως τῆς δόξας τοῦ Μωϋσῆ, ὅταν κατέβηκε «φωτόμορφος» ἀπὸ τὸ ὄρος Σινᾶ(32).

Ἡ πρώτη σαφὴς μαρτυρία περὶ ὑπάρξεως τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου στὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων περιέχεται στὸ βίβλιον τοῦ ἁγίου Σάββα, πού ἔγραψε ὁ Κύριλλος ὁ Σκυθοπολίτης τὸν 6ο αἰ. Ὅπως εἶναι, δηλαδὴ, γνωστὸ τὸ ἔτος 518 ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστῖνος ὁ Α' συγκάλεσε στὴν Κωνσταντινούπολιν Σύνοδο, ἡ ὁποία ἀποφάσισε τὴν ἀνάκλησιν ὅσων ἐξορίστηκαν ἀπὸ τὸν μονοφυσίτη αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον τὸν Δίκρο καὶ τὴν ἐνταξὴν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς στὰ δίπτυχα(33). Στὸ βίβλιον, λοιπόν, τοῦ ἁγίου περιγράφεται ἡ ἐπίσημη ὑποδοχὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων τῶν αὐτοκρατορικῶν αὐτῶν διαταγμάτων, πού ἔγινε μέσα στὴν πανηγυρικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἐορτῆς τῆς 6ης Αὐγούστου(34). Στὸ εὐλόγον ἐρώτημα ἂν ἢ ἐν λόγῳ ἐορτῆς θεσπίσθηκε γιὰ τὸ λόγον αὐτὸ ἢ προϋπήρχε, τὸ πιθανώτερον εἶναι τὸ δεύτερον. Ἐπελέγη δὲ πρὸς πανηγυρισμὸν τοῦ γεγονότος τῆς κατάρτησιν τοῦ δόγματος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς νοηματικῆς ἐγγύτητος τοῦ δόγματος αὐτοῦ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως. Εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν γενικώτερης ἐκκλησιαστικῆς ἀνάδειξης τῆς περιοχῆς τὸ γεγονός, ὅτι στὴ Σύνοδο τῆς Κων/λεως τὸ 553 παρίσταται καὶ ἐπίσκοπος Θαβώρ, ὁ Σεβῆρος(35).

Ρητὰ ὁ ἐορτασμὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων ἀναφέρεται στὸ Τυπικὸν τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου (634-644), πού διασώζεται στὸ Ἱεροσολυμιτικὸ κανονάριον τοῦ 5ου-7ου αἰ. , καὶ στὸ ὅποιον κατὰ τὴν 6ην Αὐγούστου ἀναγράφεται: Συναξὶς ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς Ἀναλήψεως(;))

έν τῷ Θαβωρίῳ. Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος(36). Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἡ ἐορτὴ ἐμφανίζεται τελούμενη στὴν Ἱερά Μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῆς χερσονήσου τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τότε μέρος τῆς ἐπαρχίας τῆς τρίτης Παλαιστίνης καὶ ἐξηρτάτο ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι μοναδικῆς σημασίας γιὰ τὴ διάδοσις τῆς ἐορτῆς ἡ μαρτυρία σχετικῆς ὁμιλίας τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου, πού ἀπαγγέλθηκε στό ὄρος Σινᾶ περί τά μέσα τοῦ 7ου αἰ. Διότι ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπὸ τίς πατερικῆς ὁμιλίαις πού ἀναφέρεται ὄχι γενικά στό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ στό λειτουργικὸ τῆς ἐορτασμοῦ(37). Ἔτσι ἀπὸ τίς συνήθειαι γιὰ ἐορτολογικὴ ὁμιλία ἐκφράσεις τῆς(38) μπορούμε νά συμπεράνουμε, ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μέ μιὰ ἤδη καθιερωμένη ἐορτὴ, στὴν περαιτέρω διάδοσις τῆς ὁποίας συνετέλεσαν ὁπωσδήποτε καὶ τὰ πλήθη τῶν προσκυνητῶν πού κατέκλυζαν τὴν Ἱερά Μονὴ γιὰ νά ἀποθαυμάσουν, μεταξύ τῶν ἄλλων θησαυρῶν τῆς, καὶ τὸ περίφημο ψηφιδωτὸ τῆς Μεταμορφώσεως, πού ἕναν αἰ. περίπου ἠρώριτερα εἶχε κατασκευασθῆ γιὰ νά κοσμεῖ τὴν κεντρικὴ ἀνίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς Μονῆς(39).

Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων ἡ ἐορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως πρέπει νά μεταφέρθηκε καὶ στό χῶρο τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα διαμέσου τῆς ἀκμάζουσας ἀρμενικῆς μονῆς, πού βρισκόταν πλησίον τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα(40). Εἶναι ἐσφαλμένη δέ ἡ διατυπωθεῖσα ἀντίθετη γνώμη, ὅτι, δηλαδή, ἡ ἐορτὴ πρωτοεμφανίστηκε στό χῶρο τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν 4ο αἰ.(41). Ἀφ' ἑνός μὲν διότι ἡ ἐν λόγω Ἐκκλησία μόλις ἀρχίζει νά διοργανώνεται κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, τόσο ὡς πρὸς τὴ διοίκηση, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴ λατρεία, κατὰ τὰ κρατοῦντα στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Καππαδοκίας, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ ἐξηρτάτο(42). Ἄν ὑπῆρχε τέτοια ἐορτὴ στὴν Καππαδοκίαν τὸν 4ο αἰ. θὰ εἶχε διαδοθῆ καὶ στὴν Κωνσταντινούπολιν μέ τὴν ὁποία βρισκόταν σὲ στενὴ σχέση. Καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐξ αἰτίας τῆς ἀκαταστασίας πού ἐπικρατεῖ στὸν καθορισμὸ τῆς ἡμερομηνίας τῆς. Ἔτσι δὲν περιέχεται στό Ἀρμενικὸ Συναξάριον τῶν Ἱεροσολύμων, πού ἀντανακλᾷ τὴν λειτουργικὴ ζώη τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ 5ου αἰ.(43). Ἀντίθετα σὲ ὀρισμένα ἀρμενικὰ μηνολόγια ἀναγράφεται τὴν 6η Αὐγούστου(44), οὐδέποτε ὁμοῦς ἐορτάζεται κατ' αὐτὴν, ἀλλὰ τὴν ζ' Κυριακὴ μετὰ τὴν Πεντηκοστή, θεωρούμενη ὡς ἡ τελευταία τῆς περιόδου τῶν κινητῶν ἐορτῶν(45). Τοποθετήθηκε δέ ἐκεῖ πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἐορτῆς τῆς ἀντιστοιχοῦσης πρὸς τὴν Ἀφροδίτη περσικῆς Θεότητος Anahit, ἡ ὁποία ἐορτὴ ὀνομαζόταν καὶ ἐορτὴ τῶν ρόδων (Vardavar), ἐξ ἀφορμῆς τῶν ρόδων πού προσέφεραν στὴ θεὰ «ὡς εἰς παρθένον» (46).

4. Ὑπάρχει μιὰ ὀλόκληρη σειρά μαρτυριῶν ἀπὸ τίς ὁποῖαι τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ἐορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ἦταν γνωστὴ κατὰ τόπους στὴ βυζαντινὴ Ἐκκλησίαν ἤδη ἀπὸ τὸν 8ο αἰ. (47). Ἐπομένως ἡ μαρτυρία τοῦ Νίκωνος τοῦ Μαυρονορεῖτη (1025-)(48), ἡ ὁποία ὁμιλεῖ περὶ καθιερώσεως τῆς ἐορτῆς στὴ Βυζαντινὴ Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν ΣΤ' (886-911) ἐπὶ πατριαρχείας Νικολάου τοῦ Γ' θὰ πρέπει νά κατανοηθῆ ὡς ἐπισημοποίησις ἤδη προϋπάρχουσας ἐορτῆς(49). Ἡ ἐπισημότητα μέ τὴν ὁποία ἐτιμᾶτο ἡ ἐορτὴ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν πανηγυρικὸν τρόπον μέ τὸν ὁποῖον συμμετεῖχε στὸν ἐορτασμὸ τῆς ἡ αυτοκρατορικὴ αὐλὴ(50). Ἡ ἐορτὴ συμπεριλαμβάνεται ἐπίσης στό βασιλειανὸν μηνολόγιον(51) καὶ στὸν πίνακα ἡμερῶν τελείας ἀργίας, πού καταρτίστηκε μέ διαταγὴν τοῦ Μιχαήλ τοῦ Κομνηνοῦ(52). Ὁ ἐορτασμὸς σὲ σταθερὴ ἡμερομηνία στό βυζαντινὸν ἐορτολόγιον μαρτυρεῖται τὸν 10ο αἰ. στό ἀρχαιότερον χειρόγραφον τοῦ συναξαρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως(53). Ἰδιαιτέρη δέ αἴγλη προσδῶθηκε σ' αὐτὸν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων (1341-1431) ἐξ αἰτίας τῆς περὶ τῶν ἀκτίστων τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν θεολογίας καὶ τῆς σχέσεως τῆς πρὸς τὸ θαῦμα τῆς μεταμορφώσεως. Ἡ «προέλευσις», δηλαδή, ἡ λιτανεία τῆς 6ης Αὐγούστου μέχρι τὸν 12ο αἰ. γινόταν στό ναὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, μετὰ δὲ στὴν περικαλῆ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος(54).

Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου ὡς δεσποτικὴ ἐορτὴ τιμᾶται μέ πλήρη ἀσματικὴ ἀκολουθία, ἡ ὁποία ψάλλεται αὐτούσια καὶ σὲ περίπτωσιν πού ἡ ἐορτὴ συμπέσῃ ἡμέρᾳ Κυριακῆ, παραλειπομένων ὅλων τῶν ἀναστασίμων(55). Βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς ὕμνογραφίας τῆς ἡμέρας εἶναι ἡ πλούσια δογματικὴ τῆς θεολογίας, πού ὀφείλεται τόσο στὴ σπουδαιότητα τοῦ ἐορταζομένου γεγονότος, ὅσο καὶ στό ὅτι εἶναι δημιούργημα ἐμπνευσμένων ὕμνογράφων καὶ θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅπως οἱ δύο κανόνες τῆς ἐορτῆς, ὁ πρῶτος τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Ὑμνογράφου καὶ ὁ δεύτερος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (56). Τὰ κυριώτερα δὲ θέματα γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα περιστρέφονται οἱ ὕμνοι τῆς ἐορτῆς εἶναι τὰ ἐξῆς : (α) ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅπως αὐτὴ περιγράφεται ἰδιαιτέρως στό ἐξαποστειλᾶριον τῆς ἐορτῆς «Φῶς ἀναλλοίωτον Λόγε, φωτὸς Πατὴρ ἀγεννήτου ἐν τῷ φανέντι φωτὶ σου σήμερον ἐν Θαβωρίῳ, φῶς εἶδομεν τὸν Πατέρα, φῶς καὶ τὸ Πνεῦμα, φωταγωγῶν πᾶσαν κτίσιν»· (β) ἡ ἐνότητα τῆς θείας ἀποκαλύψεως στὴν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, ἀφοῦ ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ ἐμφανίζεται προτυπούμενη στίς θεοφάνειαις τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ Χωρεῖβ (Ἐξ. 33, 13)· (γ) ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου ὡς προετοιμασία τῶν μαθητῶν γιὰ τὸ πάθος «ἵνα θεωρήσαντες τὰ θαυμάσια» του, «μὴ δειλιάσουσι τὰ παθήματά» του· (δ) ἡ μέ βᾶσιν τὴν χριστολογία τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου διδασκαλία περὶ τῆς διαμέσου τῆς «θεολαμπούσης

σαρκός του Κυρίου» φανέρωση τῆς θείας φύσεώς του, στά πλαίσια τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ· (ε) ἡ ἀποκάλυψη τῆς διαμέσου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως δημιουργηθείσης νέας ὄντολογικῆς καί σωτηριολογικῆς καταστάσεως, ἀφοῦ μέ τή Μεταμόρφωσή του ὁ Χριστός ἔδειξε «τό ἀρχέτυπον κάλλος τῆς εἰκόνας», τό ὁποῖο «θεασάμενοι τῶν ἀποστόλων οἱ πρόκριτοι, «τὴν θείαν ἠλλοιώθησαν ἔκστασιν»· καί (στ) ἡ προεικόνιση τῆς «τῶν βροτῶν ἐναλλαγῆς», δηλαδή, τῆς ἀλλαγῆς τὴν ὁποία θά ὑποστοῦν τά ἀνθρώπινα σώματα κατά τή δευτέρη ἐνδοξη παρουσία τοῦ Κυρίου.

Τῆς κατά τὴν στ' Αὐγούστου τελέσεως τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως προηγεῖται σήμερα πενθήμερος νηστεία (1-5 Αὐγούστου). Καί τό ἐρώτημα τό ὁποῖο τίθεται εἶναι ἐάν ἡ νηστεία αὐτή σχετίζεται πρωτογενῶς πρὸς τὴν ἐορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως, ἢ εἶναι μέρος τῆς δεκαπενθημέρου νηστείας τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Γιά νά ἀπαντηθῇ τό ἐρώτημα αὐτό θά πρέπει προηγουμένως νά διευκρινισθῇ ἡ ἱστορική ἐξέλιξη καί διαμόρφωση τῆς νηστείας αὐτῆς, ἡ ὁποία γιά τή λειτουργικὴ ἔρευνα εἶναι ἀκόμη σέ πολλά σημεία ἀδιευκρίνιστη(57). Τό μόνο τό ὁποῖο θά μπορούσαμε ἐδῶ νά ποῦμε μέ βεβαιότητα εἶναι, ὅτι ἡ δεκαπενθήμερος νηστεία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου προϋπῆρχε τῆς Ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως, μνημονευόμενη τό πρῶτον ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἀναστάσιο τό Σιναιτῆ (β' ἡμισυ βου αἰ.)(58). Ἐπειδὴ δέ ἡ τελευταία, ὡς δεσποτικὴ ἐορτὴ, ἔλυε τὴ νηστεία, γι' αὐτὸ καί τελικὰ υἱοθετήθηκε ἡ ἐξῆς λύση: οἱ μὲν πέντε πρῶτες ἡμέρες τοῦ Αὐγούστου νά θεωροῦνται ὡς ἡμέρες νηστείας τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως, οἱ δέ ὑπόλοιπες ἡμέρες(7-14 Αὐγούστου) ὡς νηστεία τῆς ἐορτῆς τῆς Θεοτόκου. Γιά νά διατηρηθεῖ δέ ἡ συνοχὴ τῆς παλαιᾶς δεκαπενθημέρου νηστείας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὁ Λέων ὁ σοφὸς κατήργησε τὴν κρεωφαγία κατά τὴν ἐορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως καί καθιέρωσε ἡ ἐορτὴ αὐτὴ νά τιμᾶται μέ ἰχθυοφαγία(59).

5. Ἄμεσα συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἐορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι σήμερα καί ἡ κατά τὴν ἡμέρα αὐτὴ καθιερωθεῖσα ἀπὸ αἰῶνων συνήθεια τῆς εὐλογίας τῶν σταφυλιῶν(60), καί ἡ διανομὴ τους πρὸς εὐλογία στοὺς πιστοὺς, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους δέν γεύονται τῶν καρπῶν αὐτῶν, ἐάν προηγουμένως δέν ἔχουν εὐλογηθεῖ στὴν Ἐκκλησία(61). Γιά τὴν ἀποδιδόμενη στή συνήθεια αὐτὴ σημασία θά πρέπει κατ' ἀρχὰς νά ὑπενθυμίσουμε τό περιεχόμενο τῆς σχετικῆς εὐχῆς πού ἀναγινώσκεται στό τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας τῆς ἡμέρας(62). Στὴν εὐχή, λοιπόν, αὐτὴ ἐκφράζεται ἀρχικὰ μιὰ εὐχαριστία στό Θεὸ γιά τὴν ὠρίμανση τοῦ νέου καρποῦ τῆς ἀμπέλου «διὰ τῆς τοῦ ἀέρος εὐκρασίας καί τῶν σταγόνων τῆς βροχῆς καί τῆς τῶν καιρῶν γαλήνης». Στὴ συνέχεια διατυπώνεται ἡ ἰκεσία γιά ὅσους μὲν ἀπλῶς γεύονται τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, ἢ μετάληψή του νά εἶναι «εἰς εὐφροσύνην», γιά ὅσους δέ τὸν προσφέρουν ὡς δῶρον στὴν Ἐκκλησία «εἰς ἐξίλασμόν ἀμαρτιῶν, διὰ τοῦ ἱεροῦ καί ἀγίου σώματος καί αἵματος τοῦ Χριστοῦ». Παρεμφερές περιεχόμενο ἔχει καί μιὰ ἄλλη μαρτυρούμενη στὰ χειρόγραφα «εὐχή εἰς ἀπαρχὰς σταφυλῆς καί συκῶν τῆ στ' Αὐγούστου μηνός ἐν τῇ ἐορτῇ τῆς Μεταμορφώσεως», ἀπὸ τὴν ὁποία ἰδιαίτερα ἀξιομνημόνευτη εἶναι ἐδῶ ἡ ἐναρκήρια φράση της: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, ἡ μέθην μὴ ποιούσα σωματικὴν, ἐλευθερώσῃν δέ γεννῶσα πνευματικὴν»(63).

Μέ βάση τά ἀνωτέρω εἶναι προφανές ὅτι ἡ πρακτικὴ αὐτὴ σχετίζεται κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴ συνήθεια ὄλων τῶν ἀρχαίων ἀγροτικῶν λαῶν νά προσφέρουν τά πρωτογενήματα τῶν καρπῶν τῆς γῆς, τίς γνωστὲς ἀπαρχές, ὡς θυσία στό θεῖο. Ἡ συνήθεια αὐτὴ πέρασε καί στό χριστιανισμό, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τίς σωζόμενες ἀρχαῖες εὐχές «ἐπὶ προσφερόντων ἀπαρχὰς» ἢ «ἐπὶ προσφερόντων καρπούς νέους», ὅπως σταφύλια σῦκα, μῆλα κ.λπ..(64). Μάλιστα τά προσφερόμενα δῶρα τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου γιά τὴν τέλεση θείας εὐχαριστίας κατανοοῦνται ὡς ἀντιπροσωπευτικὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, σέ ἀντίδοση τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς μᾶς παρέχει, κατά τὸν ἱερό Καβάσιλα «ἄρτον ζῶντα καί ποτήριον ζωῆς αἰωνίου»(65). Γιά τὴ διαφύλαξη, ὁμως, τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως περὶ τελέσεως τῆς θείας εὐχαριστίας διὰ μόνου ἄρτου καὶ οἴνου ὁ γ' ἀποστολικὸς κανόνας ἀπαγόρευσε τὴν κατά τὴ διάρκεια τῆς θείας λειτουργίας προσφορά οἰουδήποτε ἄλλου μὴ εὐχαριστιακοῦ δώρου, «πλὴν νέων χίδρων ἢ σταφυλῆς τῶ καιρῶ τῶ δέοντι», δηλαδή, κατά τὴν ἐποχὴ τῆς ὠρίμανσός τους. Καί αὐτό ὄχι μέ τὴν προχριστιανικὴ ἔννοια τῆς θυσίας, « ἄλλ' ὡς ἀπαρχὰς τῶν ὠρίμων καρπῶν» καί ὡς εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸ « τῶ οἰκονομοῦντι τά πρὸς ζωάρκειαν καί θεραπείαν ἡμῶν»(66).

Στὴ διάκριση μεταξύ εὐχαριστιακῶν καί μὴ δώρων ἀναφέρεται καί ὁ 37/44 κανόνας τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου (419), ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀπαγορεύει τὴν ἀνάμιξη αὐτῶν. Ἐπιτρέπει μόνον τὴν συμπροσφορά σίτου καί σταφυλιῶν κατά τὸ πνεῦμα τοῦ προηγούμενου κανόνα καί μέ τὴν γενικὴ πρόβλεψη ὅλα αὐτά τά εἶδη τῶν προσφερομένων καρπῶν καί ἄλλων ἀγαθῶν νά εὐλογοῦνται ξεχωριστά ὡς διακρινόμενα «τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Κυριακοῦ σώματος καί αἵματος»(67). Στό ἴδιο αὐτό θέμα ἐξαναγκάστηκε νά ἐπανέλθει καί πάλι ἡ Ἐκκλησία, διότι ὀρισμένοι ἱερεῖς ἐξακολουθοῦσαν μέχρι τὸν ζ' αἰ. νά ἀναμειγνύουν τὴ θεία εὐχαριστία μέ χυμὸ σταφυλιῶν καί νά τὴ μεταδίδουν ἔτσι στοὺς πιστοὺς. Ἔτσι μέ τὸν 28ο κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (691) καθόρισε ὥστε ἡ προσφορά τῶν σταφυλιῶν νά γίνεται μόνον μέ τὴν ἔννοια τῶν

ἀπαρχῶν, νά εὐλογεῖται ξεχωριστά καί νά προσφέρεται ἀπό τούς πιστούς ὡς εὐχαριστία πρὸς τόν δωροεδότη Θεό «δι' ὧν τά σώματα ἡμῶν, κατὰ τόν θεῖον ὄρον, αὐξί τε καί ἐκτρέφεται». Ἐάν δέ κάποιος κληρικός «παρά τά διατεταγμένα ποιήσοι, καθαιρείσθω»⁽⁶⁸⁾. Ἐκτοτε, φαίνεται, ὅτι σταθεροποιήθηκε ἡ καί σήμερα ἐφαρμοζόμενη λειτουργική πρακτική οἱ διάφοροι προσφερόμενοι καρποὶ νά εὐλογοῦνται «μετά τήν ἀπόλυσιν τῆς θείας λειτουργίας καί τήν διάδοσιν τοῦ κατακλαστοῦ» ⁽⁶⁹⁾.

Σχετικά τώρα μέ τήν ἡμέρα τῆς «ἐπ' Ἐκκλησίας» εὐλογίας τῶν σταφυλιῶν, εἶναι προφανές, ὅτι αὐτή συναρτᾶται πρώτιστα πρὸς τόν χρόνο ὠρίμανσης τους, ἀνάλογα μέ τίς κλιματολογικές συνθήκες κάθε τόπου. Διότι σύμφωνα μέ τά Βασιλικά « πρὸς τήν συνήθειαν ἐκάστου τόπου τόν χρόνον τοῦ θέρους καί τῆς τρύγης οἱ ἄρχοντες ὀρίζουσιν»⁽⁷⁰⁾. Ἐπειδή δέ ὁ χρόνος ὠρίμανσης καί τρύγου τῶν σταφυλιῶν εἶναι γενικά ἡ περίοδος τῶν μηνῶν Αὐγούστου καί Σεπτεμβρίου, γι' αὐτό καί κατὰ τή μαρτυρία τῶν διαφόρων πηγῶν ἡ εὐλόγησις τῶν σταφυλιῶν γινόταν ἀδιακρίτως καί κατὰ τίς τρεῖς μεγάλες ἐορτές τῆς περιόδου αὐτῆς, ἤτοι τῆς Μεταμορφώσεως (6 Αὐγούστου), τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου) ἢ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου)⁽⁷¹⁾. Ἔτσι στό ἀρχαιότερο σωζόμενο βυζαντινὸ χειρόγραφο εὐχολόγιο (Κῶδ. Βαρβερινός 336 τοῦ 8ου-9ου αἰ.) περιέχεται «Εὐχή γινομένη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ὅτε πρὸς συνήθη ἐπιτελεῖ τήν τρύγην ὁ βασιλεύς», στό ναὸ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν κατὰ τήν ἐορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου⁽⁷²⁾. Κατὰ τόν Κων/νο Ζ' τόν Πορφυρογέννητο ἀνάλογη τελετὴ γινόταν καί στό ἀνάκτορο τῆς Ἱερείας, ἡ ὁποία εἶχε καί τόν χαρακτήρα ἀντίδρασης σέ παγανιστικά ἔθιμα σχετιζόμενα μέ τή λατρεία τοῦ Θεοῦ τοῦ οἴνου Διονύσου, πού εἶχε ἤδη καταδικάσει ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος⁽⁷³⁾.

Μέ βάση, λοιπόν, τά ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι τρεῖς εἶναι οἱ κύριοι λόγοι γιά τούς ὁποίους ἐπικράτησε ἡ εὐλογία τῶν σταφυλιῶν νά γίνεται τελικά κατὰ τήν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως. Πρῶτον διότι μέ τήν ἐπιλογή τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἠυλογεῖτο καί ἡ πρωιμότερη παραγωγή τῶν καρπῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι, ιδιαίτερα στά θερμά κλίματα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ὠριμάζουν ἤδη ἀπό τίς ἀρχές Αὐγούστου. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ἡ ἐορτή τῆς Μεταμορφώσεως πλεονεκτοῦσε ἐναντι τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ κατὰ τό στοιχεῖο τῆς ἐπικαιρότητας. Δεύτερον ἡ ἐορτή τῆς Μεταμορφώσεως πλεονεκτοῦσε ἐναντι καί τῆς θεομητορικῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅχι μόνο κατὰ τό στοιχεῖο τῆς ἐπικαιρότητας, ἀλλά καί τῆς ἐπισημότητος, ὡς δεσποτικῆς ἐορτῆς. Καί τρίτον καί σπουδαιότερον διότι διά μέσου τῆς θεολογίας τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως ἡ κατὰ βάσιν λαϊκὴ αὐτὴ συνήθεια προσλάμβανε βαθύτερη θεολογικὴ σημασία.

Μέ τή Μεταμόρφωση, δηλαδή, τοῦ Κυρίου στό ὄρος Θαβὼρ ἀποκαλύπτεται στό μεταπτωτικὸ κόσμον ἡ καλότητα πού τοῦ χάρισε ἀπ' ἀρχῆς ὁ δημιουργὸς Θεός. Στὴ σωτηριώδη αὐτὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ φυσικὴ ἀντίδραση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιὰ εὐχαριστήρια ἀντιπροσφορά, πού κορυφώνεται μέ τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, διαμέσου τοῦ ὁποίου ὁ κόσμος ἀνακαινίζεται καί ἀφθαρτίζεται. Μέ τήν ἔννοια αὐτή καί ἡ εὐλόγησις τῶν σταφυλιῶν, μέ τόν χυμὸ τῶν ὁποίων τελεῖται τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, γίνεται σύμβολο αὐτῆς τῆς διὰ βίου πνευματικῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου γιά τὴν χριστοποίηση ὅλου τοῦ κόσμου καί τήν μεταμόρφωσή του σέ ἄμπελο καλλίκαρπο, «βλαστάνουσιν τόν βότρυν τῆς ἀναστάσεως», ὅπως λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος ⁽⁷⁴⁾. Καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ μέγας αὐτὸς διδάσκαλος τῆς Θεολογίας τῆς Μεταμορφώσεως γράφει συμπερασματικά:«Τὸ μέγα θέαμα τῆς τοῦ Κυρίου Μεταμορφώσεως τῆς ὀγδόης ἡμέρας, ἤτοι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐστὶ μυστήριον»⁽⁷⁵⁾.

Σημειώσεις

* Ἐπιτομὴ εὐρύτερης μελέτης πού θά κυκλοφορηθεῖ προσεχῶς σέ αὐτοτελεῖ τόμο.

1 Βλ. Φουντούλης Ἰ., «Τὸ ἐορτολόγιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ γένεσις καί διαμόρφωσις του» στό Τελετουργικά θέματα, Ἀποστολικὴ Διακονία, 2002, σ. 37.

2 Κατὰ τό ἀπόφθεγμα τοῦ Δημοκρίτου (Ἀποσπάσματα Ἠθικά 32):«Βίος ἀνεόρταστος μακρὰ ὁδὸς ἀπανδόκευτος». Γιά τόν ἄνθρωπον ὡς τό κατεξοχὴν ἐορταστικὸ ὄν-homo festivus- βλ. ιδιαίτερα: Cox H., Das Fest der Narren, Stuttgart-Berlin 1972, σ. 19. Σταυρόπουλος Ἀ., Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας, Ἀθήνα 1984, σ. 19. Νικολαΐδης Ἀπ., Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τῶν ἐορτῶν. Κοινωνικὴ προσέγγισις τοῦ ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ ἐορτολογίου, Ἀθήνα 1998, σσ. 175-198. Πρβλ.

Τζέρπος Δ. (Πρωτοπρεσβ.), «Χρόνος και ἐκκλησιαστική λατρεία» στό Λειτουργική Ἀνανέωση, Δοκίμια λειτουργικῆς ἀγωγῆς κλήρου καί λαοῦ, (Σύγχρονοι λειτουργικοί προβληματισμοί 2), Ἐκδόσεις Τήνος, Ἀθήνα 2001, σσ. 161-166.

3. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Εἰς τὰ Ἅγια Φῶτα, ΒΕΠΕΣ 60, σ. 7: «Κεφάλαιον ἑορτῆς μνήμῃ Θεοῦ».

4. Μεταλληνός Γ. (Πρωτοπρεσβ.), Ἡ θεολογική μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, Ἐκδόσεις Ἄρμος, Ἀθήνα 1996, σ. 117.

5. Βλ. σχετικά: Καλύβας Ἀλκ., (Πρωτοπρεσβ.), Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα καί τό Πάσχα στήν Ἑλληνορθόδοξη Ἐκκλησία, (Μετάφραση: Δήμητρας Α. Κούκουρα), Ἐκδόσεις Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999.

6. Βλ. σχετικά Ricciotti G., Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (μέ κριτική εἰσαγωγή καί εἰκονογράφηση). Μετάφρασις Ὑακίνθου Δημ.. Ἀθήνα (χ.χ), σσ. 479-480. Πατρῶνος Γ., Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπό τή φάτνη ὡς τό καινόν μνημεῖον. Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1992, σσ. 416 ἐξ. Ράτσινγκερ Γ.(Πάπας Βενέδικτος ΣΤ'), Ὁ Ἰησοῦς ἀπό τή Ναζαρέτ, Ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2007, σσ. 292-294.

7. Βλ. Τσάμπηρας Π., Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐναίσιμος ἐπί διδακτορία διατριβή, Manchester, NH 1999, σσ. 234-235.

8. Τσάμπηρας, μν. ἔργ., σσ. 187-230. Δεσπότης Σ., Ἡ Μεταμόρφωσις στό κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγέλιον καί στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου, Ἐνορία Ἀγ. Γεωργίου Wiesbaden 2002, σσ. 36-45.

9. Τσάμπηρας, μν. ἔργ., σσ. 17-41. Δεσπότης, μν. ἔργ., 9-17.

10. Τσάμπηρας, μν. ἔργ., σσ. 222-230. Δεσπότης, μν. ἔργ., σσ. 46-50. Γιά τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου στήν ἀπόκρυφη γραμματεία βλ. ἰδιαίτερα :Καραβιδόπουλος Ἰ., «Ἡ Μεταμόρφωσις τῶν δικαίων στήν ἀπόκρυφη Ἀποκάλυψη Πέτρου», στό Βιβλικές Μελέτες, Ἐκδ. Π.Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 207-223.

11. Τσάμπηρας, μν. ἔργ., σ. 345.

12. Μηναιὸν Αὐγούστου, Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1993, σσ. 94-95.

13. Ε 13-20. Η 33. ΒΕΠΕΣ 2, 84-93, 165.

14. Étherie, Journal de Voyage. Text latin, Introduction et Traduction de Hélène Pétré, Cerf, Paris 1971. Πρβλ. Φωκυλίδου Κ. καί Ἰ., Sanctae Silviae Aquitaniae Peregrinatio ad loca sancta (Ὁδοιπορικόν τῆς ἁγίας Σιλβίας τῆς Ἀκυτανίας εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, Νέα Σιών (1908), σσ. 109-121, 209-232, 533-547).

15. Σμέμανν Ἀλ., Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη. Εἰσαγωγή στή Λειτουργική Θεολογία. Ἀπόδοσις στά Ἑλληνικά π.Δ.Β. Τζέρπος, Ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 22003, σσ. 148-150.

16. Γιά τή συσχέτιση κάποιου ὄρου με τίς διάφορες φάσεις τῆς θείας ἀποκάλυψης βλ. ἰδιαίτερα: Πατρῶνος, μν. ἔρ., σσ. 417 ἐξ.

17. Ὠριγένης, Εἰς ψαλμούς, (ΠΗ). ΒΕΠΕΣ 16, σ. 80. Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατήχησις ιβ'. ΒΕΠΕΣ 39, σ. 144: «Ἀλλά καί μάρτυρας δύο παρέχομεν τοὺς ἐν ὄρει Σινᾶ τῷ Κυρίῳ παραστάντας. Μωσῆς ἦν ἐν ὀπῇ τῆς πέτρας καί Ἡλίας ἐν ὀπῇ τότε τῆς πέτρας. ἐκεῖνοι μεταμορφουμένῳ συμπαρόντες ἐν ὄρει Θαβῶρ ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς τὴν ἔξοδον ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ». Εὐσέβιος, Ἑρμηνεία εἰς Ψαλμ. 89 (88), 13. ΒΕΠΕΣ 22, 191 : « Ὅρη δὲ δύο, τὸ Θαβῶρ καί τὸ Ἑρμῶν ἐξαιρετόν τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματί σου ταῦτα ἀγαλλιάσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Θαβῶρ καί Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου αἰνέσουσι· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Θαβῶρ καί τὸ Ἑρμῶν τὸ ὄνομά σου εὐφημήσουσι. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἢ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καί οἶμαί γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καί τὰς πλείους διατριβάς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο». Πρβλ. Hieronymus, Epistola XLVI(46) 12. PL 22, 491- 492. Epistola CVII(108)13. PL 22, 888- 889.

18. Βλ. σχετικά: Das Grosse Bibellexikon, Herausgegeben von Helmut Burkhardt κ.ἄλ. (R. Brockhaus

Verlag, Wuppertal- Brunnen Verlag, Giessen), τόμ. 3, σσ. 1517-1520, λήμμα Tabor, Berg. The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East, Oxford University Press 1997, τόμ. 5, λήμμα Tabor, Mount 152. Όλυμπίου Ν., «Η Καισάρεια Φιλίππου-Πανειάς κατά τις πηγές και σύγχρονες ανασκαφές». Ανάτυπο από τον τόμο Τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Εἰσηγήσεις Ζ' συνάξεως ὀρθοδόξων βιβλικῶν θεολόγων, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 247-249.

[19.](#) Ἐκκλησιαστική Ἱστορία η' 30. PG 146,113: «Κἄν τῷ Θαβωρίῳ δέ τὰ ἴσα διεπράττετο... τῷ δέ τῆς Μεταμορφώσεως τόπῳ τοῖς τήν ὑπερφυᾶ κατιδοῦσιν αἰγλήν ἐκείνην τρισὶν ἀποστόλοις περικαλλῆ τὸν οἶκον ἐδείματο· καὶ πολλὰ τῷ τόπῳ κατεβάλλετο χρήματα, ἵν' εἶεν τοῖς ἐκεῖσε παραμένουσιν καὶ τὸν χῶρον εὐπρεπῆ καθιστῶσιν εἰς ὄνησιν». Πρβλ. Παπαδόπουλος Χ, «Ἀκμὴ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου», Νέα Σιών (1908), σσ. 691-692. Τοῦ ἴδιου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ἀλεξανδρείᾳ, 1910, σσ. 91-92.

[20.](#) Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, βιβλ. 3, κεφ. κε, ' μα, ' μγ'. ΒΕΠΕΣ 23, σσ.143-144. Εἰς Κωνσταντῖνον Τριακονταετηρικός, κεφ. Θ. ΒΕΠΕΣ 23, σσ. 250-253.

[21.](#) Κοφινιώτης Κ., Παλαιστίνη, Ἐν Ἀθήναις 1891, σ. 111. Κοικυλίδης Κ.-Φωκυλίδης Ἰ., Ἀρχαῖα Λατινικά, Ἑλληνικά, Ρωσικά καὶ Γαλλικά τινὰ Ὀδοιπορικά ἢ προσκυνητάρια τῆς ἀγίας Γῆς, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1912. Ἰωαννίδης Β., Τό Θαβώρ, ἥτοι περιγραφή τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ τοῦ Θαβωρίου ὄρους. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1867, σ. 48. Baumstark A., Festbrevier und Kirchenjahr der syrischen Jakobiten (Paterborn, 1910), σ. 261. Aubineau M., «Une homelie Grecque inedite sur la Transfiguration». Analecta Bolandiana, 85(1967), σ. 424.

[22.](#) Ἀντίθετα κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἱερωνύμου ὁ ναός αὐτός ἦταν ἀφιερωμένος μᾶλλον στὴν Ἁγία Τριάδα. Ἐπιστολὴ 46 ad Marcellam PL 22,491: Tabernacula Salvatoris, non ut Petrus quondam voluit cum Moysae et Elia, sed cum Patre cernemus et Spiritu Sancto.

[23.](#) Baumstark, μν. ἔργ, σσ. 260-261. Τσάμπηρας, μν. ἔργ, σ. 89.

[24.](#) Δαμαλᾶς Μ., Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, τόμ. Α' περιέχων τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, Ἀθήναι 1940, σ. 105-106. Τρεμπέλας Π., Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Ἐκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων Ὁ Σωτήρ, Ἀθήναι, 1989, σσ. 313-314. Τοῦ ἴδιου, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, Ἐκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων Ὁ Σωτήρ, Ἀθήναι, 1983, σσ. σ. 284. Πρβλ. Zahn, Das Evangelium des Matthäus, Leipzig 1910, σελ. 588-589. Klostermann, Das Markus Evangelium, Tübingen 1986, σσ. 98- 99. Hohnson, A commentary on the Gospel accoring to St. Mark, London 1960, σσ. 156- 157.

[25.](#) Riciotti, μν. ἔργ., σσ. 479-480. Πατρῶνος, μν. ἔργ., σ. 429 ἔξ.

[26.](#) Βλ. ἰδιαίτερα Οἰκονόμου Ἡ., Περίγραμμα Φυσικῆς Γεωγραφίας τῆς Βιβλικῆς Παλαιστίνης, Ἀθήναι 1980, σ. 45. Όλυμπίου, μν. ἔργ., σ. 247, σημ. 37. Προβατάκης Θ., Τό Θαβώρ, τὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐκδόσεις Ἀρσενίδη, Ἀθήνα 1997, σσ. 46-58. Das Grosse Bibellexikon 3, Tabor, σσ. 1517-1520. The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East, (Oxford University Press 1997, 5), Tabor, Mount, σ. 152.

[27.](#) Ἡ ἐορτὴ αὐτὴ καθιερώθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα σὲ ἀνάμνηση τῆς εὐρέσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐλένη καὶ τῆς πανηγυρικῆς ὑψώσεώς του ἀπὸ τὸν πατριάρχη Μακάριο κατὰ τὴν ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, πού τελέστηκαν τὴν 13ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 335. Βλ. Φουντούλης Ἰ., Λειτουργικὴ Α', Θεσσαλονίκη 2004, σ. 126.

[28.](#) Daniélou J., Ἁγία Γραφή καὶ Λειτουργία. Ἡ βιβλικὴ θεολογία τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἐορτῶν κατὰ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, { Κέντρο Βιβλικῶν Μελετῶν Ἄρτος Ζωῆς- 3 Βασικὲς ἀγιογραφικὲς μελέτες }, Ἀθήνα 1981, σ. 347 ἔξ..

[29.](#) Un martyrologe et douze ménologes syriaques, Ἐκδ. F. Nau, Patrologia Orientalis, X, σ. 56.

[30.](#) Ὅπ. παρ., σσ. 83, 96, 111.

[31.](#) Ὅπ. παρ., σελ. 131.

- [32.](#) Φίλιας Γ. Έορτολογία, Διαμόρφωση εξέλιξη και θεολογία τῶν έορτῶν, Πανεπιστημιακαί σημειώσεις, Αθήναι 1998, σ. 15.
- [33.](#) Φειδᾶς Β., Έκκλησιαστική Ίστορία Α΄, Αθήνα 1994, σσ. 674-676.
- [34.](#) Cotelarii J.B, Ecclesiae Graecae Monumenta. Lutetiae Parisiorum, τ. 3, 1686, σ. 326: «Τῶν δέ Ίουστίνου τοῦ βασιλέως κελεύσεων έλθουσῶν εἰς Ίεροσόλυμα, συνήχθη ἄπειρον πλῆθος μοναχῶν τε καί λαϊκῶν· συνέδραμε δέ καί ὁ ἐν ἀγίοις Σάββας καί ἡ τῶν ἐπισκόπων Σύνοδος· καί έορτῆς γενομένης τῆς ἕκτης τοῦ Αὐγούστου μηνός, ένεφανίσθησαν αἱ θεῖαι κελεύσεις καί ένετάγησαν αἱ τέσσερες σύνοδοι τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις». Πρβλ. Schwarz E., Kyrillos vom Skythopolis. Texte und Untersuchungen 49, 2(1939), Λειψία, σσ. 85-200.
- [35.](#) MANSI, IX, 176 C, 193 C, 392 E.
- [36.](#) Βλ. Κεκελίσδε Κ., Ίερολυμιτικόν Κανονάριον (Τυπικόν) τοῦ 7ου αἰ. κατά γεωργιανήν μετάφρασιν, μεταφρασθέν ἐκ τοῦ ρωσικοῦ ὑπό τοῦ ἀρχιμ. Καλλίστου, ἐν Ίεροσολύμοις 1914, σ. 12 (Νέα Σιών 21 (1926), σσ.170-171). Πρβλ. Tarchnischvili M., Le Grand lectionnaire de l'Église de Jerusalem (v-viii αἰ.), σ.27. GARITTE G., Le calendrier palestino- georgien du Sinaiticus 34 (10 αἰ.), Bruxelles, 1958, σσ. 295-296 (6 Αὐγούστου) .
- [37.](#) Guillou A., Le monastère de la Theotokos au Sinai, στό Mèlanges d' Archèologie et d' histoire 67 (1995), σσ. 217-258.
- [38.](#) «Σήμερον τήν εἰκόνα τοῦ χοῖκοῦ εἰς εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου κάλλους ἀνέπλασεν ... Σήμερον ἐπί τοῦ ὄρους ὁ τοῦς στυγνοῦς ἐκείνους καί κατηφεῖς περιβληθεῖς δερματίνους χιτῶνας ἀμπεχόνην ὑπέδου θεότευκτον ... Ταύτης τῆς παρουσίας έορτῆς τά θεῖα τεράστια ... αὕτη ἡ συναθροίσασα ἡμᾶς Χριστοῦ τελετή καί πανήγυρις ... Κἀγῶ σήμερον περιχαρῶς καί φιλεόρτως...».
- [39.](#) Γιά τήν παράσταση αὕτη βλ. ιδιαίτερα: Ἀντουράκης Γ., Τό δωδεκάορτο καί ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος στήν ὀρθόδοξη τέχνη καί παράδοση {Θέματα ἀρχαιολογίας καί τέχνης, Γ(2) }, Αθήνα 2001, σσ. 137-160.
- [40.](#) Ἀγγελάτος Φ., Ἡ έορτή τῆς Μεταμορφώσεως, ἐν Ἀθήναις 1942, σσ. 17-19.
- [41.](#) Gabrol F., Les fête chrétiennes DACL τ. 5, Α΄, στήλ. 1415.
- [42.](#) Ἀγγελάτος, ἴμν. ἔργ., σσ. 18-19.
- [43.](#) Renoux A., Un manuscrit du lectionnaire armenien de Jerusalem. (Cod. Jerus. Arm. 121). Museon, 74(1961), σσ. 361-385.
- [44.](#) Nilles N., Kalendarium Manuale utriusque Ecclesiae Orientalis et Occidentalis τόμ..2. Oenipont, 1897, σ. 588.
- [45.](#) Πετροσιάν Γ.(Επισκόπου), Ἡ ἁγία ἀποστολική Έκκλησία τῶν Ἀρμενίων, Έκδ. Παρουσία, Αθήναι 2001, σσ. 90-92.
- [46.](#) Bayan G., Le synaxaire arménien de Ter Israel. PO 21, 1885-1895, σ. 842. Ἀγγελάτος, ἴμν. ἔργ., σ.28.
- [47.](#) Βλ. Aubineau M., Une homelie Grecque inedite sur la Transfiguration. Analecta Bollandiana, 85(1967), σσ. 422-423.
- [48.](#) Ράλλης Γ.-Ποτλῆς Μ., Σύνταγμα Ίερῶν Κανόνων, τ. Δ', (Φωτοστατική ἀνατύπωση Μ. Γρηγόρη, Αθήναι 1992), σσ. 589-590: «Πλήν καί ὕστερον, ἐπί τῶν ἡμερῶν τοῦ φιλοσόφου κυροῦ Λέοντος καί βασιλέως τῆς έορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως έφευρεθείσης... Ἡ έορτή τῆς Μεταμορφώσεως καί τῆς Ὑπαπαντῆς οὐκ ἐξ ἀρχῆς παρεδόθησαν παρά τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἐν ὕστεροις δέ καιροῖς παρά τῶν θεῶν πατέρων». Πρβλ. Γιάγκου Θ., Νίκων ὁ Μαυρονορεΐτης. Βίος, συγγραφικό ἔργο, κανονική διδασκαλία, στό Κανονικολεειτουργικά (1). Έκδόσεις Δεδούση, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 246, 252.

[49.](#) Grümel V., «Sur l'ancienneté de la fête de la Transfiguration». Revue des Études Byzantines, XIV (1956), σσ. 209 - 210.

[50.](#) Βλ. Porphyrogeniti C., De Cerimoniis aule byzantinae, Libri Duo, ἔκδ. J.J. Reiske, Bonn 1829. σ. 22. Πρβλ. Oikonomides N., Les listes des preances byzantines de ix-x siècles. Paris 1972, σ. 219.

[51.](#) PG 117,573 AC.

[52.](#) Γεδεών Μ., Βυζαντινόν Ἑορτολόγιον, Κωνσταντινούπολις 1895, σ. 38.

[53.](#) Delehay H., Synaxarium ecclesiae constantinopolitanae... Propylaeum ad A.A. S.S., (Nov.), Bruxelles 1902, σ. 870.

[54.](#) Ἀγγελάτος, μν. ἔργ., σ. 29

[55.](#) Βλ. σχετικά: Κωνσταντίνου (Εὐθυβούλη, Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας), Τυπικὸν Ἐκκλησιαστικὸν κατὰ τὸ ὕφος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐκ μακρᾶς τῆς πείρας καὶ πολλῶν σημειώσεων τῶν κατὰ καιροὺς χρηματισάντων πρωτοψαλτῶν συλλεγὲν ἤδη τὸ δεύτερον, πολλαῖς προσθήκαις καὶ ἐπιδιορθώσεσιν τῆς α' ἐκδόσεως..., Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου αὐθι (1851), σ. 202. Βιολάκης Γ., Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, Ἐκδ. Μ. Σαλιβέρου, Ἀθῆναι (χ.χ), σ. 300. Ρήγας Γ., (Οἰκονόμος), Τυπικόν, (Λειτουργικά Βλατάδων 1), Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 711. Παπαγιάννης Κ. (Πρωτοπρ.), Σύστημα Τυπικοῦ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, καταρτισθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2006, σ. 568. Μηναιὸν τοῦ Αὐγούστου, Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1993, σσ. 80-101.

[56.](#) Τσάμπηρας, μν. ἔργ., σσ. 98-107.

[57.](#) Βλ. σχετικά: Holl K., Die Entstehung der vier Fastenzeiten in der griechischen Kirche, Abhandlungen der Berlinischen Akademie, 1923. Phil.- Hist. Klasse Nr 5. Grümel V., “ Le jeune de l' Assomption dans Eglise grecque, Étude historique”, Echos d' Orient 32(1933), σσ. 162-194.

[58.](#) Αναστασίου Σιναΐτου, Περί τῶν ἁγίων τριῶν Τεσσαρακοστῶν. Ράλλης Γ.-Ποτλῆς Μ., Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων, τ. Δ', (Φωτοστατική ἀνατύπωση Μ. Γρηγόρη, Ἀθῆναι 1992), σ. 584.

[59.](#) Ράλλης Γ.-Ποτλῆς Μ., ὄπ. παρ., σ. 588.

[60.](#) Βλ. σχετικά :Parisot P., «La benediction liturgique des raisins», Revue de l' Orient Chretien, Paris, IV(1899), σσ. 354-363. Σκαλτσῆς Π., «Ἡ εὐλογία τῶν σταφυλιῶν κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως » Θεολογία 73(2002), σσ. 141-154.

[61.](#) Τυπικόν (Ἀγίου Σάββα-Ἐκδ. Σάρου) Ἐνετίησιν 1738, σ.92: «Δεῖ εἰδέναι, ὅτι παράδοσιν ἔχομεν ἐκ τῶν ἁγίων πατέρων, κατὰ τὴν σωτήριον ταύτην ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ἐσθίειν σταφυλάς, τὴν εὐλογίαν πρότερον παρά τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δεχομένας».

[62.](#) Βλ. Ἱερατικόν, Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 2202, σ. 303.

[63.](#) Dmitriewskij A. Opisanie... τ. II, σ. 497.

[64.](#) De Meester Pl., Rituale- Benedizionale Bizantino, Roma 1930, σσ. 387-391. Σκαλτσῆς, μν. ἔργ., σσ. 146-147.

[65.](#) Εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν 3,4.

[66.](#) Ράλλης Γ.,-Ποτλῆς Μ., μν. ἔργ., τ. 2, σ. 4.

[67.](#) Ράλλης Γ.,-Ποτλῆς Μ., μν. ἔργ., τ. 3, σσ. 400-401.

[68.](#) Ράλλης Γ.,-Ποτλῆς Μ., μν. ἔργ.,τ. 2, σσ. 365-366.

[69.](#) Dmitriewskij A.,Opisanie...Georg Olms Verlagsbuchandlung, Hildensheim, 1965, τ. ΙΙΙ, σ.258.

[70.](#) 7,17,4.

[71.](#) Βλ. Φουντούλης Ί., «Οἱ ὄσιοι ἀντάδελφοὶ Δαβὶδ, Συμεών, καὶ Γεώργιος οἱ ὁμολογηταί» (Λεσβιακὸν Ἑορτολόγιον Γ΄) Ἀθῆναι 1961, σσ. 50-51.

[72.](#) Parenti S.- Velkovska E., L' Encologio Barberini Gr. 336, Ed. Liturgiche, Roma 1995, σ. 234.

[73.](#) Ἐκθεσις τῆς Βασιλείου Τάξεως (Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ τρυγητοῦ ἐν προκένσῳ τῆς Ἱερείας),PG 112, 669B- 676A.

[74.](#) PG 64,36.

[75.](#) Ὁμιλία 34.PG 151,428.